

Röda korsets julTidning

1957

Innehåll:

Sid 1 UNDERBAR I RÅD – julberraktelse av Ludvig Jönsson

5 JUL I AMAZONAS – av Rolf Blomberg

9 ATT FÖRRÅDA – en dikt av Rune Pär Olofsson

10 ÄRKEBISKOPINNANS SISTA RESA – av Carl Mothander

13 MODERNA BILDER I GATANS GALLERI – av Ulf Hård af Segerstad

17 ETT RUM HÖGT UPPE – av Björn von Rosen

21 BILDEN AV KONRAD – en novell av Arvid Brenner

24 MÖTE MED KARELEN – av Ralf Parland

29 BERTIL HANSSON – ett kåseri av Claque

33 HAN VILLE FÖRSÖKA – av Einar Wallquist

38 CAVE CANEM – en dikt av Rune Pär Olofsson

40 RÖDA KORSET I ARBETE

42 STJÄRNFLICKAN – en saga av Ella Wilcke

45 JULKRYSS OCH TANKENÖTTER

RÖDA KORSETS JULTIDNING 1957

Redaktion: Tolle Ramstedt och Valdemar Wilcke

Utgiven av Överstyrelsen för Svenska röda korset, Postfack, Stockholm 14

Jul i Amazonas

Upplevelser på en filmexpedition i Sydamerika

av Rolf Blomberg

På själva julafton inrättade vi vårt läger på en liten ö i det ångande La Apayaträsket, och i en sällsammare omgivning torde varken mina kamrater eller jag ha firat jul.

Vi var på väg till cofáindianerna vid San Migüelfloden på gränsområdet mellan Ecuador och Colombia, hade egentligen ganska bråttom att komma dit innan vattenståndet i floderna blev för lågt, men allt vi hörde berättas om La Apayas mystikomspunna sumpmarker gjorde att vi inte kunde motstå frestelsen att besöka dem.

Strax söder om den punkt, där ekvatorn skär Río Putumayo, mynner en liten biflod ut och blandar sitt svarta vatten med Putumayos smutsgula, och följer man denna slingrande flod norröver, kommer man in till träsken. Vid mynningen bor ett fåtal halvciviliserade huitotoindianer, men det är mera sällan dessa vågar sig in i La Apaya; det är fruktan för den stora güion, anacondan, som avhåller dem från dessa utflykter. La Apaya påstås vara en kär hemvist för Amazonas jätteorm, och indianerna berättade oss att en av deras kamrater ett par år tidigare anfallits och slukats av güion, då han var på fiskefärd in till träskmarkerna.

Det var förresten inte bara indianerna utan även de vita nybyggarna vid Putumayofloden som talade med respekt om La Apaya, och alla hade i gott minne vad som hänt en peruansk jägare för några år sen. Denne hade försvunnit i La Apaya, och alla försök att vinna klarhet om hans öde hade misslyckats. Visserligen fann man långt senare några skelettdelar, som antogs härröra från peruanen, men hur han mötte döden är fortfarande en gåta. Troligen, sa nybyggarna, hade han fått ett dödligt bett av en giftorm. Huitotoindianerna däremot var säkra på att det var den stora güion som varit framme.

Det landskap som möter ögat i La Apaya är bland de egendomligaste man kan skåda och ger ett nästan kusligt intryck. Rena filmlandskapet, sa någon. Kurt Wahlgren, vår filmfotograf, fick idéassociationer av det bombade Hamburg just efter kriget. För några år sen rasade en skogsbrand här — en unik företeelse i denna del av Amazonas; det måste ha varit under en osedvanligt torr torrtid som dessa fuktmättade urskogar kunnat fatta eld. Den täta, livssjudande träskdjungeln brändes och stympades över ett väldigt område, och under en lång tid var allt liv som utplånat. Men nu var redan de svedda trädskeletten klädda med parasitväxter, och mellan de fallna svartbrända urskogsjättarna spirade unga palmer och träd och saftigt gröna plantor. Och det var som om djuren sökte sig hit, till denna oskuggade plats i regnskogen.

Vattnet var fullt av fisk, sköldpaddor och krokodiler. Fågelfaunan var oerhört rik och varierande. Däggdjur var det kanske inte så gott om, de skyr de öppna markerna, och det var väl bara *el tigre*, den fruktade jaguaren, som ibland lämnade sina jaktdomäner i den täta djungeln för att ströva omkring i La Apaya. Vi fann färska fotavtryck på många platser, och här och där hade jaguaren vässat sina klor mot trädstammarna.

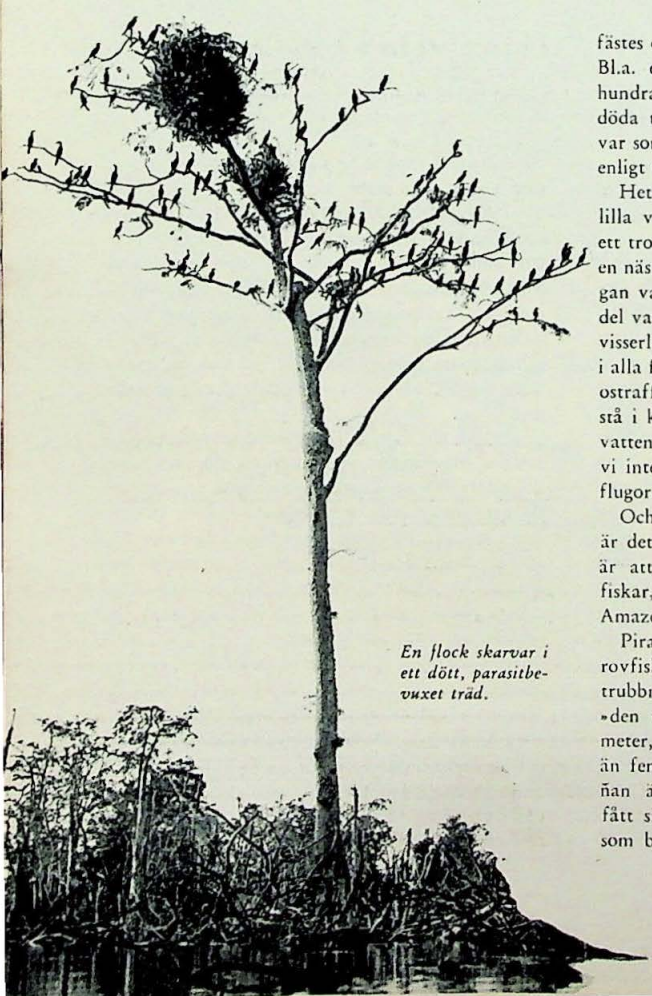
Från vårt läger på den lilla ön gjorde vi färder i alla riktningar in i träsket för att filma och fånga djur, och vi fick ihop ett intressant material. Laurentino Munoz, expeditionens konservator, hade fullt sjå att preparera och konservera alla våra fångster; det var fiskar, kräldjur och grodor, och det var fåglar av alla de slag — hägrar, storkar, kungsfiskare, papegojor och gamar. På filmremsan

Så här ser det ruskiga tandgarnityret ut hos pirañan — kanske världens rovgirigaste fisk.

Laurentino, Jorge och Torgny med en två meter lång darrål.

En flock skarvar i ett dött, parasitbevuxet träd.

fästes också många mer eller mindre underliga djur. Bl.a. en koloni svarta skarvar. Det var många hundra fåglar som höll till i kronorna på några döda träd. De hade de allra underligaste ljud det var som »en kör av ljudligt rapande gamla herrar», enligt Olle, ljudteknikern.

Hettan var tryckande och t.o.m. Laban, vår lilla vrålapa, svettades och led trots att han var ett tropikernas barn. Solen brände dagen lång från en nästan molnfri himmel, och fyrtio grader i skuggan var ingen ovanlig temperatur. Vi hade för all del vatten runt omkring att svalka oss i — det var visserligen rätt jolmigt, omkring trettio grader, men i alla fall svalare än luften, — men man badar inte ostraffat i La Apaya. Så vi fick nöja oss med att stå i kanoten eller på stranden och hälla över oss vatten med en skopa. Och det fick ske kvickt, om vi inte skulle bli uppätna av de små blodsugande flugorna, som fanns i miljoner.

Och anledningen till denna försiktighet? Jo, dels är det gott om krokodiler i La Apaya. Men värre är att det vimlar av pirañas, dessa blodtörstiga fiskar, som är en skräck för människor och djur i Amazonas och som fått namnet »människoätare».

Pirañan (eller piranhan) är nog jordens ruskigaste rovfisk. Den är relativt liten, kort och tjock och trubbnosig. Det finns tre arter, och den största, »den vita pirañan», blir något över trettio centimeter, medan de båda andra inte når större längd än femton centimeter. Tandbeväpningen hos pirañan är verkligen skräckinjagande. (Pirañan har fått sitt namn från två tupi-indianska ord: pira, som betyder fisk, och anha, tand.) I förhållande

Olle Bohlin, filmexpeditionens ljudtekniker, lagar julmiddagen.

till kroppen är käkarna oerhört starkt utvecklade och försedda med rader av trekantiga, rakbladsvassa tänder. Bettet är fruktansvärt — blixtsnabbt och kniptångshårt. Vi träffade ett par personer vid Putumayo som fått fingrar avklippta för att de varit oförsiktiga nog att doppa händerna i vattnet då de setat i sina kanoter. Vid många nybyggen såg vi kreatur som fått halva mulen avbiten, då de druckit ur floden, och ankor som blivit av med ett ben. Att simmande försöka ge sig över de floder, där pirañan är allmän, är livsfarligt, och skulle man ha ett öppet, blödande sår är det rena självmordet. Blod attraherar ofelbart dessa helvetiskt glupska fiskar. Deras anfall sker kusligt snabbt och med demoniskt ursinne. De kastar sig över sitt byte med blixtens hastighet, det är som om vattnet sjöd och kokade av dem, de sliter stora köttstycken ur kroppen, biter igenom senor och ådror, och på en kort stund har de förvandlad en levande kropp till ett rengnagt skelett.

Det finns många hemska skildringar om folk som fallit offer för pirañas, och i korthet vill jag relatera en som gavs av kameramannen Brückne från en filmexpedition till Amazonas för Ufa:s räkning. Den handlar om en brasiliansk soldat som var berusad och föll i floden från en brygga. Han blev genast anfallen av pirañas. Kamraterna på stranden kastade ut en lasso till honom, han grep den men släppte den igen under vrål av smärta, naturligtvis i ett försök att med händerna värja sig mot odjurens anfall. Han dukade snart under i denna ojämna kamp mot de anstormande rovfiskarna. När hans kamrater till sist lyckades få lasson kring hans huvud och drog upp honom ur vattnet med ett ryck, var allt som återstod av soldaten ett nästan renätet skelett med några uniformstrasor.

Med sådana historier i gott minne var det inte underligt att vi blev förskräckta, när vi en kväll i lägret fick höra rop på hjälp från filmregissör Torgny Anderberg som paddlat ut i vår minsta kanot. Han låg i vattnet och tycktes med största svårighet kämpa för att hålla sig uppe. Han hade tagit sig en dusch i den minsta kanoten genom att hälla vatten över sig med en skopa, men när han skulle försöka klä på sig, kapsejsade den vingliga farkosten. Torgny hade ännu inte fått på sig byxorna ordentligt, de satt kring knäna så hans ben var fjättrade. Vetskapen om att det vimlade av krokoler och pirañas här försatte honom nästan i panik. Lyckligtvis höll Jorge Sanclemente, en av våra colombianska färdkamrater, till i den stora kanoten, så han kom snabbt till undsättning och lyckades hala upp Torgny, som slapp undan med blotta förskräckelsen och några kallsupar. Men det kunde lika gärna slutat med en tragedi.

En annan av Amazonas otrevliga fiskar, som vi stiftade bekantskap med under expeditionen, var den elektriska darrålen (som zoologiskt sett inte är någon ål utan en s.k. Karplax), och åtminstone jag har fått stor respekt för detta monstrum. En dag fångade vi ett rekordstort exemplar. (När vi först upptäckte darrålen, som gick i ytan, trodde vi det var en anaconda!) Vi gjorde en inhägnad av hönsnät i strandkanten för att hålla den levande, eftersom vi ville filma den nästa dag, och det var när vi skulle manövrera in den i kameravinkeln med hjälp av störar som jag fick en stöt så benen vek sig och blev alldeles förlamade ett ögonblick. Det var en obehaglig sensation. Om man får en sådan stöt då man är ute på djupt vatten, kan det få nog så allvarliga följder. Även ett så stort djur som en häst kan bli så chockad och förlamad att den drunknar.

De elektriska organen på darrålen består av en geléartad substans, som upptar ungefär en tredjedel av kroppen och utgörs av tusentals små seriekopplade celler, vilka fungerar som galvaniska element. En fullvuxen darrål blir över två meter lång och kan ge stötar på femhundra volt. Strömstyrkan är en halv ampère, motsvarande omkring hundra watt, så en darrål kan leverera ström till en mycket stark lampa. Det kan nämnas att man i New Yorks Akvarium hade darrålar som själva försåg en neonskylt med texten *Electric Eel* med ström! Då och då skrämde man liv i fiskarna, så att de kom i beröring med kontakter i tankens väggar.

Vrålapungen Laban, filmexpeditionens maskot, var rar men knappast fager.

Darrålen är blind men orienterar sig och lokaliserar sin föda, som utgörs av fiskar och grodor och andra smärre djur, med hjälp av ett slags »radaröga», vilket träder i funktion, då den är i rörelse och därvid sänder upp till tjugo elektriska urladdningar i sekunden. Sändaren känner man till, men var mottagningsapparaturen är belägen och hur den ser ut och fungerar återstår ännu att studera.

Carnerofisken är en annan osympatisk gynnare. Den är mycket liten, blir som fullvuxen inte längre än tjugo centimeter, men ju mindre den är, desto otrevligare uppför den sig. Det kan man med lite otur få erfara, om man tar sig ett dopp i något av Amazonas vattendrag. Det händer nämligen att små exemplar av carneron — sådana som håller mellan fyra och sju centimeter — tar sig in i den badandes könsorgan, både hos män och kvinnor, och även i ändtarmen, där den suger blod. Stark smärta och irritation blir följden, och ofta måste operativa ingrepp företas för att man skall bli kvitt den lilla otäcka parasitfisken.

I detta fiskarnas skräckkabinett har vi till sist stingrockan, som brukar ligga gömd i slammet och sanden på flodbottnen och som man bör akta sig väldigt noga för att trampa på. Den är försedd med en lång svans med giftiga, sågtandade taggar, och den är skicklig som en florettfäktare att hantera sitt vapen. Det är en smärtsam och ibland rent livsfarlig upplevelse att råka ut för stingrockan.

Men nog om La Apayas fiskar nu; låt mig berätta om några andra otrevliga djur i stället. T.ex. kajmanerna. Det är namnet på en art truppnosade, ovanligt ilskna krokodiler som blir över fem meter långa. I La Apaya fanns de i mängder.

Villamizár, en colombiansk jägare som varit vår vägvisare på tidigare färder, var med oss även till La Apaya, och första kvällen inne i träsken följde Torgny och jag med honom på kajmanjakt. Det var en spännande upplevelse.

Denna nattliga jakt går så till att jägaren från sin kanot lyser sökande in mot stränderna och ut över vattnet med en stark ficklampa, eller en pannlampa. Därvid reflekteras kajmanens ögon som klart glödande röda punkter. Djuret stirrar hypnotiserat in i lampskenet, och jägaren närmar sig nu försiktigt reptilen. Och om han, som Villamizár, då verkligen kan sin sak, så kommer han kajmanen så nära att han kan stöta harpunen i den.

Det kan inte med ord beskrivas hur trolskt och fantastiskt La Apaya tedde sig denna stjärnklara natt, då vi sakta gled fram över de svarta vattnen genom den stympade döda träskogen. Ibland föreföll det som om en stjärna lösgjorde sig från himlen och gav sig ut i irrande, mållös flykt; det var en eldfluga som dansade fram genom mörkret. Grova, skorrande paddkväk blandade sig med de klockrena tonerna från pyttesmå grodor och många andra läten från stora och små träskvarelser, som vaknade när natten kom.

Villamizár satt i fören på kanoten. Ljudlöst och med stor skicklighet manövrerade han vår smäckra farkost genom trånga kanaler och mellan störtade trädstammar och bråte. Då och då härmade han kajmanernas brunstrop, stötte ut ett ljudligt »Aóoo! Aóoooooom! Aôooooom!» och slog sig hårt för bröstkorgen, och ofta fick han svar inifrån träskmarkerna.

Det var gott om röda ögon som lyste mot oss, men det var mera sällan Villamizár visade intresse för dem. Kajmanerna måste hålla minst två meter, sa han. För dem fick han åtta pesos — ungefär aderton kronor — per meter. Skinn under två meter kunde han inte sälja, de var värdelösa i de här trakterna.

Villamizárs förtjänst den här natten blev inte dålig, över hundra pesos. Fem kajmaner harpunerade han, den största på tre och en halv meter, den minsta på exakt två. Vår vän var nöjd, och än nöjdare blev väl La Apayas tallösa flockar av svarta asgamar, som nästa dag fick kalasa på de flådda kropparna.

Jag har varit ute på nattliga krokodiljakter lite varstans i världen, med negrer på Sydamerikas Stilla havskust, med dajaker på Borneo och malajer

på Små Sundaöarna, men ingen jägare har överträffat Villamizár. Hans snabbhet och träffsäkerhet med harpunen och hans sätt att med absolut lugn och ett förnöjt leende bärga hem de våldsamt kämpande reptilerna och få dem ombord trots smällande käftar och piskande stjärtar var fullkomligt suveränt. Torgny var eld och lågor. »Det här *måste* filmas!» sa han. Och filmat blev det, visserligen under de mest problematiska förhållanden som tänkas kunde, men med strålande resultat. De scener Kurt tog av Villamizár i aktion blev några av de allra bästa i vår film *Anaconda*.

Det var bara ett kort ögonblick vid skymningen varje dag som ljuset var det rätta, och dessa ögonblick användes med hektisk iver. Naturligtvis måste vissa scener arrangeras, och vi hade några levande kajmaner som aktörer. Dessa hade Villamizár bärgat hem så skickligt att de knappast fått en skråma vilket hade varit ett absolut livsfarligt jobb. Minst lika riskabelt var Torgnys regiarbete. Han kom efter hand att behandla kajmanerna med sådan fräck och respektlös nonchalans att det var ett under att han inte blev av med en arm eller ett ben. Villamizár, som hade livslång erfarenhet av dessa förrädiska odjur, drog en suck av lättnad när sista scenerna av kajmanjakten hade tagits och sa någonting om att han nu fått ett övertygande bevis för sanningen i talesättet om att Gud beskyddar dårar. Som ansvarig ledare för expeditionen hade jag ju också kommit med några varningens ord och påpekat att det här inte var några leksakskrokodiler, men när Torgny var i regitagen hade varningar och välvilliga råd samma effekt på honom som vatten på en gås.

Vi fick gott utbyte av film och samlingar i La Apaya, men den stora güion spejade vi förgäves efter trots ivrigt sökande. Och som vi hade bråttom att komma vidare, kunde vi inte dröja oss kvar längre i träsken. Dagen före nyårsafton bröt vi vårt läger och fortsatte uppför Rïo Putumayo, medan Villamizár återvände till Puerto Leguïzamo med kanoten full av kajmanskinn.

Att förråda

av Rune Pär Olofsson

Idag har jag slagit mitt barn.
Nej då —
det var inte i uppfostrarnit
eller dressyrsyfte,
bara i störd
självupptagenhet.

Nu vet jag vad det är
att förråda.

Förlåtelse?
Att skölja av händerna
under rinnande vatten?

Men vem raderar ut
minnets tecken
ur min hand?

Ingen.